

Jacek Kulig

Organy Kościoła Na Skatłce – historia i terażniejszość

Budowa kolejnej, trzeciej budowli sakralnej, ulokowanej na skałecznym, wapiennym wzniesieniu, rozpoczęta została w 1734 roku. Autor projektu i pierwszy budowniczy – architekt Antoni Gerhard Müntzer z Brzegu prowadził prace budowlane do roku 1738. W 1740 roku kierownictwo robót przejmuje i prowadzi je aż do całkowitego ich ukończenia *Architekt JK Mości i Rz-plitej* – Antoni Solari¹. Obecny wygląd elewacji kościoła, utrzymanej w stylu rzymskiego baroku, wzbogaconego rokokowymi detalami, jest jego dziełem².

Kiedy w 1751 roku biskup krakowski Andrzej Załuski dokonał uroczystego aktu konsekracji kościoła, wewnątrz świątyni było już wówczas w znacznej części urządzone według rysunków Solariego – gotowe były cztery boczne, marmurowe ołtarze: Św. Stanisława Biskupa, Św. Pawła Pierwszego Pustelnika (1745), Św. Rodziny (1747), Św. Jana Nepomucena (1749) i rozpoczęto budowę ołtarza Matki Bożej Częstochowskiej (1750). Trwały też prace przy dekoracji stiukowej kościoła, prowadzone od 1744 roku przez *snycerza i sztukatera Jana Jerzego Lehnerta z Opawy*³. A. Solari zaprojektował również monumentalny, główny ołtarz, którego budowę rozpoczęto w 1758 r., a dwa lata później naprzeciw wznoszonego ołtarza głównego stanął marmurowy chór muzyczny, wykonany wg rysunków włoskiego architekta, wsparty na dwóch filarach, połączonych arkadami⁴. W roku następnym rozpoczęto przygotowania do budowy organów.

Zachowały się dwie umowy, które ówczesny przeor krakowskiego konwentu o. Anastazy Wargawski zawarł z rzemieślnikami, mającymi wykonać obudowę instrumentu, czyli tzw. prospekt organowy. Pierwszy kontrakt, podpisany dnia 27 maja 1761 r. zobowiązywał śląskiego stolarza i snycerza Józefa Weissmana⁵ do wykonania dekoracji snycerskiej parapetu chóru muzycznego oraz wybudowania prospektu organowego wraz ze snycerką i rzeźbami za łączną kwotę 240 złotych polskich i 60 reńskich⁶. Termin ukończenia dzieła ustalono na 29 września, czyli na uroczystość św. Michała Archanioła – pierwszego Patrona kościoła *Na Skatłce*. Kontrakt drugi dotyczył malowania i wyzłocenia prospektu organowego, który miał wystawić Weissmann. Wykonania tych prac podjął się krakowski malarz i pozłotnik Bonawentura Batkowski, z którym umowę – na kwotę 550 złotych – podpisano dnia 30 lipca 1761 r.

Zaznaczono tam również, że Batkowski powinien korzystać z tego samego rusztowania, które postawi na chórze budowniczy instrumentu: „...*(malowanie) za jednym rusztowaniem y w ten czas kiedy Magister Organmistrz stawiać będzie...*”. Jak dotąd w tym tylko zdaniu znajdujemy jedyną wzmiankę o wykonawcy instrumentu. Niestety, nie zachowała się umowa, którą konwent – zgodnie ze zwyczajem – powinien wówczas zawrzeć z organmistrzem. Twórca barokowego instrumentu w nowo wybudowanej świątyni pozostaje postacią anonimową.

Pierwsze szczegółowe informacje o tych organach pochodzą dopiero z końca XIX wieku. Prowadzone w kościele gruntowne prace renowacyjne objęły również restaurację instrumentu, którą zlecono znanemu krakowskiemu organmistrzowi Tomaszowi Wojciechowskiemu⁷. W grudniu 1899 r. o. Ambroży Federowicz – przeor konwentu paulinów – podpisał umowę, dotyczącą prac, które należy przeprowadzić, celem doprowadzenia organów do pełnej sprawności technicznej i brzmieniowej. Zamieszczono tam dyspozycję, czyli wykaz wszystkich rejestrów organowych i określono aktualną kondycję instrumentu, który – jak należy sądzić – zachował się w stanie prawie niezmiennym od 1762 roku. Treść dokumentu jest następująca:

„...Ugoda...

„Niżej podpisany organmistrz zobowiązuje się organy w kościele W. W. Księży Paulinów na Skałce w Krakowie w zupełności odrestaurować tak co do tonu jak i mechaniki, a to na sumę dwieście osiemdziesiąt zlr. przez cały czas roboty w czterech ratach wypłacić się mającą.

Organy w wzyż wymienionem kościele składają się z Manuału i Pedalu o głosach następných a mianowicie:

Manuał		Pedal	
1. Pryncypał	8 stóp	1. Subbas	16 stóp
2. Flet Portunal	8 stóp	2. Pryncypał	8 stóp
3. Quintaton	8 stóp	3. Oktava	4 stopy
4. Flet Major	8 stóp	4. Quintbass	6 stóp
5. Salicynał	8 stóp		
6. Oktava	4 stopy		
7. Quanta	3 stopy		
8. Super-octava	2 stopy		
9. Tercya	1 stopa		
10. Decima	1 stopa		

Głosy te podpisany zobowiązuje się należycie zintonować, w głosach tychże połamane piszczałki polutować, brakujące dorobić, organy harmonijnie wystroić,

mechanizm tak pedalny jak i manualny polepszyć, miech pokleić. Jednym słowem instrument, o ile się tylko da do należytej dobroci doprowadzić.

Kraków 22. 12. 1889.

A. A. Fedorowicz

Przeor OO. Paulinów

Tomasz Wojciechowski

Organmistrz”

Wydatki na remont organów odnotowywane są od stycznia 1890 roku. Do 20 czerwca 1890 r. konwent wypłacił Wojciechowskiemu łącznie 215 złr. Zmienił się także częściowo zakres prac – organmistrz za dodatkową kwotę 30 zł zobowiązuje się wykonać (zapewne w miejsce *Decimy 1'*) nowy głos – *Mixturę*: „... *Proszę W. J. X. Przeora o 30 złr. Mixturę głos po odpuszcie założę...*”.

W maju 1892 r. Wojciechowski deklaruje się także przerobić *Salicynał* „...*na ton więcej smyczkowy i naśladowający skrzypce. (Potrzeba dorobić) 28 nowych piszczałek skrzypcowych. Przerobienie przeprowadzone będzie pomiędzy 3-ma octawami. Robota ukończoną ma być na św. Michała, ugodzoną została na sumę pięćdziesiąt złr. ...*”. Na odwrocie tej deklaracji znajduje się pokwitowanie organmistrza dotyczące wypłaty kwoty 14,44 złr., „...*jako resztę za restaurację Organu na Skatce...*”, podpisane w dniu 19 maja 1892 roku. Poniżej dopisano: „*Dnia 30 października otrzymałem złr pięćdziesiąt (50) za zrobienie Salicynału z rąk W. J. Księdza Przeora A. Fedorowicza. Tomasz Wojciechowski*”.

Na podstawie powyższego dokumentu można sporządzić dyspozycję instrumentu po zakończeniu przez Wojciechowskiego prac w roku 1892:

Manual		Pedał	
1. Pryncypał	8' (prospekt) ⁸	1. Subbas	16'
2. Flet Portunal	8'	2. Pryncypał	8'
3. Quintaton	8'	3. Octava	4'
4. Flet Major	8'	4. Quintbas	6'
5. Salicynał	8'		
6. Octava	4'		
7. Quinta	3' (2 2/3')		
8. Super-octava	2'		
9. Tercya	1' (1 3/5')		
10. Mixtura.			

Można z pewnością przyjąć, że działania krakowskiego organmistrza przyczyniły się do uratowania na jakiś czas liczącego już 130 lat instrumentu, którego zaletami

były: mechaniczna traktura gry, a także jasne i przejrzyste brzmienie, zakorzenione w barokowej proveniencji organów. Wynikało to zarówno z zachowanej, osiemnastowiecznej dyspozycji organów jak i z zastosowania „tradycyjnego” rozwiązania technicznego, jakim było ulokowanie wiatrownicy z piszczałkami rejestrów manualowych na poziomie głównego gzymsu prospektu organowego. Dzięki temu instrument mógł maksymalnie „korzystać” ze znakomitych warunków akustycznych, jakie stwarzała architektura barokowej bazyliki. Należy jednak zaznaczyć, że brak drugiego manualu – chociaż częściowo rekompensowany bogatą paletą głosów ośmiestopowych (takich jak *Flet Major*, *Quintaton*, *Flet Portunal*, *Salicynał*) – był sporym utrudnieniem dla każdego wymagającego i wykształconego organisty. Tak więc, po przeprowadzeniu gruntownej restauracji 14-głosowy instrument nie funkcjonował już długo – po upływie dwudziestu lat konwent zaczął się liczyć z ewentualnością budowy nowych organów.

W archiwum klasztorным zachowała się złożona w 1911 r. oferta austriackiej firmy *Rieger*⁹, wybudowania nowego instrumentu, ulokowanego w zabytkowej szafie organowej. Miały to być organy systemu pneumatycznego, liczące 24 rejestry, dwa manualy, pedał, wyposażone w wiatrownice stożkowe i tzw. szafę ekspresyjną. Wśród proponowanych 24 rejestrów miało być 18 głosów kompletnych (czyli tzw. rzeczywistych), pozostałe 6 rejestrów miały stanowić różnego rodzaju transmisje¹⁰.

Decyzję o budowie konwent pauliński podjął ostatecznie dwa lata później – wybudowanie nowych organów postanowiono powierzyć organmistrzowi Kazimierzowi Żebrowskiemu, który prowadził po swoim ojcu Aleksandrze znaną firmę, działającą najpierw we Lwowie, a później również w Krakowie. Aleksander Żebrowski wspólnie z synem Kazimierzem prowadził od lat 80-tych XIX w. pracownię we Lwowie. Jego działalność organmistrzowska jest częściowo znana, można wymienić kilka jego robót: w 1882 r. remont i przebudowa pochodzących z 1664 r. organów w lwowskim kościele Jezuitów¹¹, ok. 1900 roku restauracja organów z połowy XVIII w. w kolegiacie św. Floriana w Krakowie¹². Szczególnego podkreślenia wymagają realizowane przez niego w latach 1902-1903 prace organmistrzowskie dla zakonu Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, gdzie remontował i przebudował organy z 1706 r. w bazylice oraz pozytywy znajdujące się w kaplicach przy stacjach Drogi Krzyżowej, a także w Leżajsku, gdzie w bazylice dokonał restauracji i przebudowy słynnych trzech barokowych instrumentów (1903-1905)¹³. W Krakowie firma Żebrowskich zasygnęła przede wszystkim budową nowych, 45-głosowych organów w kościele Mariackim, ukończonych w 1907 roku. Był to pierwszy w tym mieście instrument systemu pneumatycznego (trzy manualy i pedał), wyposażony w wiatrownice stożkowe, dwie szafy ekspresyjne i tzw. wolnostojący stół gry (kontuar organowy), ulokowany centralnie na chórze muzycznym. Organista podczas gry miał do dyspozycji różne udogodnienia służące do szybkich zmian rejestrów jak np. wolne lub stałe kombinacje, crescendo-decrescendo¹⁴, itp. Taki właśnie typ instrumentu został zamówiony w rodzinnej firmie Żebrowskich przez konwent paulinów. Kazimierz Żebrowski, który przejął po ojcu kierownictwo firmy (nastąpiło to zapewne ok. 1910 r.)¹⁵, przystąpił w roku 1911 do wykonania

nowych organów (takiego samego typu) w katedrze na Wawelu¹⁶. Następnym instrumentem, budowanym od 1913 roku, miały być organy w kościele *Na Skalce*.

Uzgodniono z organmistrzem, że całkowicie nowy instrument liczyć będzie 18 głosów w dwóch manualach i pedale, traktura będzie pneumatyczna, wiatrownice stożkowe, a całość zostanie umieszczona w zabytkowej szafie prospektowej, z której wcześniej zostaną usunięte wszystkie elementy XVIII-wiecznych organów. Główny miech (tzw. magazyn z podawaczem), ze względu na wyjątkowo duże rozmiary (2 x 4 m) ulokowany został w przylegającym do chóru pomieszczeniu w wieży południowej. Wolnostojący stół gry (kontuar organowy) wbudowano centralnie w podłogę chóru muzycznego w bliskiej odległości od parterowej ściany szafy prospektowej. Dzięki temu rozwiązaniu długość ołowianych rurek pneumatycznej traktury, poprowadzonych od klawiatury do wiatrownicy I-go manualu i pedału, była na tyle odpowiednia, że nie powodowała rażących opóźnień podczas gry na I-szym manuale i pedale.

Wyposażenie stołu gry stanowiły: jedna kombinacja rejestrowa, cztery stałe zestawy rejestrowe, przełączniki oktawowo – 4' (super) i 16' (sub) oraz pedał crescendo-decrescendo. Piszczałki II-go manualu zostały umieszczone w szafie ekspresyjnej, otwieranej lub zamykanej nożną dźwignią.

Zakończenie budowy organów nastąpiło w czerwcu 1914 r. Ówczesny przeor konwentu o. August Jędrzejczyk w *Księdze rozchodów r. 1914* odnotował: „...za organy p. Żebrowskiemu zapłacono resztę 1000 kor. (wyrówn. całkowicie)”.

Dyspozycja organów, wybudowanych w 1914 r. przez Kazimierza Żebrowskiego:

Man. I. (C-f''')	Man. II (C-f''')	Pedał (C-d')
1. Pryncypał 8' (prospekt) ¹⁷	1. Amabilis 8'	1. Violon 16'
2. Bourdon 16'	2. Quintadena 8'	2. Subbass 16'
3. Gamba 8'	3. Eoline 8'	3. Octavbass 8'
4. Flet major 8'	4. Vox coelestis 8'	4. Cello 8'
5. Gemshorn 8'	5. Dolce 4'	
6. Octava 4'	6. Flet travers 4'	
7. Flet minor 4'		
8. Mixtura 3 fach (2')		

Wyposażenie stołu gry:

1 wolna kombinacja, 4 kombinacje stałe: Piano, Mezzoforte, Forte, Tutti,

kopulacja m. II – m. I,

kopulacja Diskant m. I,

kopulacja Bassu m. II – m. I.

“ m. I – Ped.

“ m. II – Ped., włącznik Cresc.- Decresc., Kasownik Rejestrów.

Charakter brzmienia nowo zbudowanego instrumentu, – co wynika z przedstawionej dyspozycji – zasadniczo różnił się od poprzednich organów również z tego powodu, że inaczej umieszczono wiatrownicę z piszczałkami rejestrów I-go (głównego) manualu. Tym razem na poziomie zasadniczego gzymsu prospektu organowego, czyli w najbardziej korzystnych warunkach akustycznych, znalazła się wiatrownica manualu II-go, umieszczona w szafie ekspresyjnej, wyposażona w rejestry typowo „romantyczne”, których brzmienie było ciche i delikatne. Natomiast piszczałki rejestrów manualu głównego, stanowiącego zasadniczy trzon brzmieniowy instrumentu, ulokowano wraz z wiatrownicą w parterowej części szafy organowej, czyli w miejscu akustycznie najgorszym.

Konwent dokładał starań, aby nowozbudowane organy utrzymane były w jak najlepszej kondycji. W 1924 roku instrument został gruntownie oczyszczony i ponownie nastrojony – prace te wykonali Stanisław Żebrowski i Franciszek Michniewski, którzy swoją obecność sygnowali na desce w organach (napis ołówkiem: „*Strojony, czyszczony r. 1924 od 18.X. do 24. X. St. Żebrowski, Fr. Michniewski (...) Kraków*”¹⁸). W 1931 r. sprowadzono z czeskiego Karniowa elektryczną dmuchawę firmy „Riger”, zainstalowaną i podłączoną następnie do głównego miecha w południowej wieży¹⁹.

Gruntowne prace remontowe przeprowadził w 1949 roku organmistrz Ludwigo Kuźnik²⁰ z Rybnika, który wraz z pomocnikiem St. Mildnerem pozostawił swoją inskrypcję na cynkowej piszczałce *Quintadeny*. Widocznie jednak wykonanie remontu nie we wszystkim okazało się solidne, skoro rok później Michałowi Grygorowiczowi z Krakowa klasztor wypłacił 2.500 zł za „...naprawę Mikstury, wymianę sprężyny, wylączenie Fletu (?), włączenie Oktawbasu...”.

W 1971 roku z inicjatywy o. Stefana Woźniczki, pełniącego wówczas w klasztorze *Na Skalce* funkcję organisty, przystąpiono do realizacji szeroko zakrojonych działań remontowych, połączonych z częściową przebudową instrumentu. Wykonawcą tych prac był krakowski organmistrz Henryk Siedlar. Celem remontu było zlikwidowanie wszystkich wad technicznych, przeszkadzających w funkcjonowaniu niemal 60-letnich organów²¹. Natomiast przebudowa miała doprowadzić do modyfikacji brzmienia instrumentu, którego dotychczasowa „romantyczna” dyspozycja jednoznacznie determinowała dobór utworów muzycznych uniemożliwiając w znacznym stopniu realizację barokowej muzyki polifonicznej. Cel ten próbowano osiągnąć kilkoma sposobami: przeróbką piszczałek głosów smyczkowych, zmianą ciśnienia powietrza, korektą intonacji, a także wymianą istniejących dotychczas głosów na inne, dostarczone przez Henryka Siedlara. Dobudowano także dodatkowy miech – regulator ciśnienia powietrza w wiatrownicy II-go manualu. Po zakończeniu wszystkich działań organmistrzowskich dyspozycja organów przedstawiała się następująco:

Manual I

1. Pryncypał 8' (1914, Żebrowski)
2. Gamba 8'
3. Flet major 8' “ “
4. Octava 4' “ “
5. Flet minor 4' “ “
6. Blokflet 2' (1971, Siedlar); głos ustawiony na miejscu usuniętego Gemshornu 8'
7. Sesquialtera 2x (1971, Siedlar); głos ustawiony na miejscu usuniętego Bourdonu 16'
8. Mixtura 3x (1914, Żebrowski).

Manual II

1. Amabilis 8' (1914, Żebrowski)
2. Quintadena 8' “ “
3. Flet travers 4' “ “
4. Prestant 4' (1971, Siedlar); głos przerobiony z Eoliny 8' Żebrowskiego²²
5. Oktawa 2' (1971, Siedlar); głos przerobiony z Dolce 4' Żebrowskiego
6. Cymbel 2-3 x (1971, Siedlar); nowy głos ustawiony na miejscu usuniętego Vox coelestis 8' Żebrowskiego

Tremolo man. II (aparatus tremolujący, dobudowany przez H. Siedlara).

Pedal

1. Violon 16' (l 1914, Żebrowski)
2. Subbas 16'
3. Octavbass 8' “ “
4. Chorałbas 4' (1971, Siedlar); głos przerobiony z Cello 8' Żebrowskiego

Jak wynika z przytoczonej powyżej dyspozycji od 1971 roku w instrumencie funkcjonowało nadal 12 głosów Żebrowskiego (6 – w I manuale, 3 – w II manuale, 3 – w pedale), 3 głosy Żebrowskiego zostały usunięte (*Bourdon 16'* *Gemshorn 8'*, *Vox coelestis 8'*), pozostałe trzy przerobiono (*Eolina 8'* = *Prestant 4'*, *Dolce 4'* = *Oktawa 2'*, *Cello 8'* = *Chorałbas 4'*). W miejsce trzech głosów usuniętych Henryk Siedlar wprowadził *Blokflet 2'* i *Sesquialterę 2 2/3' + 1 3/5'* – w I manuale oraz 3-rzędowy *Cymbel* – w manuale II-gim.

Na skutek wprowadzonych zmian brzmienie organów – przy umiejętnym dobie-raniu rejestrów przez grającego – stało się bardziej urozmaicone, zarówno pod wzglę-

Fot. 1.
XVIII-wieczny prospekt organowy
w kościele Na Skalce

dem kolorystyki jak i koniecznego blasku. A zatem repertuar realizowanych utworów literatury organowej mógł być już teraz poszerzony o dzieła słynnych mistrzów muzyki polifonicznej i O. Stefan Woźniczka – jako inicjator tych pożytecznych działań – mógł się poczuć usatysfakcjonowany.

Jednakże – pragnąc wyrazić opinię o tamtych działaniach z perspektywy minionych trzydziestu lat – nie sposób nie wyrazić dzisiaj żalu z powodu usunięcia czy przerobienia „romantycznych” głosów Żebrowskiego. Wydaje się, że usunięte komplety piszczałek można było przechować (np. celem ich powtórnego zastosowania), a konieczne zmiany w dyspozycji należało realizować poprzez wstawienie głosów całkowicie nowych, zaprojektowanych i wykonanych w oparciu o odpowiednie, wypróbowane menzury.

W połowie roku 1973, po wyjeździe o. Stefana Woźniczki do Doylestone, funkcję organisty kościoła Na Skalce objął absolwent krakowskiej Wyższej Szkoły Muzycznej, uczeń prof. Józefa Chwedczuka –

mgr Jacek Kulig. Prof. Józef Chwedczuk²³ – wybitna i znacząca postać organistyki polskiej – był również znawcą i miłośnikiem chorału gregoriańskiego. Prof. Chwedczuk miał do Sanktuarium św. Stanisława szczególny sentyment, a nastrój i wspaniała akustyka świątyni niejednokrotnie inspirowały go, kiedy tam zasiadał przy organach. Wypowiadając się później, z żalem podkreślał, że w historycznym dla Polski miejscu nie ma godnego instrumentu, tym bardziej, że kościół odznacza się wyjątkowymi walorami akustycznymi. Słów swojego Profesora nie zapomniał jego student, a gdy jako organista rozpoczął swoją służbę na Skalce musiał przyznać słuszność tej opinii.

Z początkiem lat osiemdziesiątych stan techniczny instrumentu, po trwającej już prawie 70 lat eksploatacji, znowu się pogorszył. Tym razem zaczęły psuć się membrany i mieszki w pneumatycznym stole gry, pojawiły się też liczne ślady obecności drewnojadów. Przeor konwentu o. Stanisław Turek, po zasięgnięciu rady najlepszego ówczesnego znawcy budownictwa organowego – prof. Jana Jargonja, kierownika Katedry Organów Akademii Muzycznej w Krakowie, postanowił przystąpić do budowy no-

wego instrumentu, w którym miały znaleźć się wszystkie głosy zachowane z organów Żebrowskiego.

Decyzja o budowie zapadła w marcu 1983 r. i w tym samym miesiącu opracowano projekt techniczny, ustalono dyspozycję oraz podpisano umowę ze znanym budowniczym Włodzimierzem Truszczyńskim²⁴, prowadzącym od 1950 r. Zakład Organowy w Warszawie. Projektowany instrument systemu mechanicznego, wyposażony w wiatrownice tonowo-zasuwowe, liczący 24 głosy w 2-ch manualach i pedale, ulokowany w zabytkowej szafie prospektowej, miał zostać ukończony w maju 1984 r. Dyspozycję organów opracowali wspólnie prof. Jan Jargoń i Jacek Kulig.

Latem 1983 r. po demontażu istniejącego instrumentu opróżnioną szafę organową wysunięto 60 cm do przodu, po czym do prac konserwatorskich przystąpił mgr Jacek Radałowicz, doświadczony artysta-konserwator dzieł sztuki. W tym samym czasie na początku lipca przeor, o. Stanisław Turek, zamówił w specjalistycznych zakładach rzemieślniczych w Niemczech niektóre elementy instrumentu. Pod koniec września były już w Krakowie.

Sukcesywny montaż instrumentu w odrestaurowanej, zabytkowej obudowie rozpoczął się z początkiem marca 1894 r. i trwał do końca kwietnia, następnie do intonacji i strojenia poszczególnych głosów przystąpił Wiesław Jakubowski – wówczas najlepszy w tej sztuce mistrz w Polsce. Najpierw ustawiono w prospekcie nowe piszczałki prospektowe *Pryncypału 8'*. Dostojne i szlachetne brzmienie tego podstawowego głosu organowego zabrzmiało po raz pierwszy w Wielką Sobotę radosnym *Alleluja!*

Założenia techniczne nowozbudowanych organów oparte zostały na najlepszych, sprawdzonych wzorach organów baroku, a konstrukcja i układ nawiązują do pierwszego instrumentu, wykonanego w 1762 roku. Podobnie jak wtedy, pulpit i klawiatury ulokowane zostały centralnie, wkomponowane w parterową część szafy prospektowej. Wiatrownicę z piszczałkami głosów należących do I-go manualu umieszczono identycznie jak w XVIII wieku, czyli pod względem akustycznym najkorzystniej. Mechaniczna traktura, precyzyjnie wykonana i wyregulowana, umożliwiała grę w pełni artystyczną.

Dyspozycja organów, wybudowanych w 1984 roku przez Włodzimierza Truszczyńskiego:

Fot. 2.
Klawiatura organów zbudowanych
przez Włodzimierza Truszczyńskiego

Man. I. (C-g''')

1. Pryncypał	8'	<u>nowy</u> (prospekt) ²⁵
2. Viola da gamba	8'	<u>Żebrowski</u>
3. Flet major	8'	<u>Żebrowski</u>
4. Octava	4'	<u>nowa</u>
5. Travers	4'	<u>Żebrowski</u>
6. Sesquialtera	2x	<u>nowa</u>
7. Flet leśny	2'	<u>nowy</u>
8. Mixtura	5-6x	<u>nowa</u>
9. Dulzian	16'	<u>nowy, jezyczkowy</u>

Vibrato I man.

Man. II. (C-g''')

1. Amabilis	8'	<u>Żebrowski</u>
2. Flet rurkowy	8'	<u>nowy</u>
3. Pryncypał	4'	<u>nowy</u>
4. Flet minor	4'	<u>Żebrowski</u>
5. Octava	2'	<u>nowy</u>
6. Quinta	1 1/3'	<u>nowa</u>
7. Mixtura acuta	3x	<u>nowa</u>
8. Cromorne	8'	<u>nowy, jezyczkowy</u>

Vibrato II man.

Pedał (C-f')

1. Contrabas	16'	<u>Żebrowski</u>
2. Subbas	16'	<u>Żebrowski</u>
3. Pryncypał basowy	8'	<u>Żebrowski</u>
4. Flet kryty	8'	<u>Żebrowski</u>
5. Octava tenorowa	4'	<u>nowa</u>
6. Mixtura	3x (2 2/3')	<u>nowa</u>
7. Trompet	16'	<u>nowy, jezyczkowy</u>

Połączenia: man. II – man. I; man. I – ped.; man. II – ped.

Elementy sprowadzone z Niemiec:

1. trzy komplety piszczałek głosów jezyczkowych (Dulzian 16, Cromorne 8', Trompet 16') – Carl Giesecke,
2. klawiatury wraz z systemem połączeń (mechanizm *chassis*) – Otto Heuss,
3. dmuchawa elektryczna i przewody powietrzne – August Lakhuff.

Uroczystego poświęcenia organów dokonał Generał Zakonu Paulinów o. Józef Płatek w niedzielę 3. czerwca 1984 roku. Podczas celebrowania liturgii zabrzmiała *Missa brevis* W. A. Mozarta w wykonaniu artystów zespołu *Capella Cracoviensis* pod dyr. Stanisława Gałońskiego. Trzy inauguracyjne recitale organowe grali kolejno: Jacek Kulig (3 czerwca), prof. Jan Jargoń (10 czerwca), prof. Joachim Grubich (17 czerwca). Poemat Karola Wojtyły o krakowskim świętym Biskupie pt. *Stanisław* recytowała znana aktorka p. Izabela Olszewska.

Inauguracja nowych organów w Sanktuarium św. Stanisława przyjęta została w środowisku muzycznym z wielką radością. W ogólnopolskim dwutygodniku *Ruch mu-*

zyczny we wrześniu 1984 r. w artykule pt. *Kraków stolicą organów?* Anna Woźniakowska pisała m.in.: „*Krakowowi przybył więc nowy, wspaniały instrument – służyć będzie liturgii i życiu koncertowemu, co zadeklarowali gospodarze świątyni. Trzy koncerty (...) wykazały piękno brzmienia tego instrumentu, idealnie zestrojonego z akustyką wnętrza kościoła*”. Warto też przytoczyć opinię jednego z najwybitniejszych polskich organistów o międzynarodowej sławie, Joachima Grubicha – profesora Akademii Muzycznych w Warszawie i Krakowie: „*Organy w kościele OO. Paulinów Na Skałce to doskonały przykład nowej orientacji w polskim budownictwie organowym. Instrument ten pod każdym względem zachwyca; jego szata zewnętrzna, brzmienie oraz mechanizm gry stawiają go w rzędzie najwspanialszych organów jakie znam. Wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tak znakomitego instrumentu należą się wielkie gratulacje*”.

Podczas kilkunastu lat funkcjonowania organów w kościele *Na Skałce* bardzo wielu wirtuozów miało tu okazję zaprezentować swoje artystyczne umiejętności. Śpiewały też chóry i grały różne orkiestry, a wszystko to najbardziej uroczyście zwłaszcza wtedy, gdy z Wawelu na Skalkę szły majowe procesje. I stało się tak, jak w księdze pamiątkowej, założonej w dniu poświęcenia organów – 3. czerwca 1984 r., napisał przeor o. Stanisław Turek: „...niech muzyka na tym instrumencie rozświała Sanktuarium św. Stanisława Biskupa i Męczennika oraz Panteon polskiej kultury”.

Przypisy:

¹ ASk., rkps 272 s.270, Księga „percepty” i „ekspensy” na budowę kościoła z lat 1733-1758. Pełny tytuł tego dokumentu źródłowego jest następujący: *Regesta skałeczne Expensy na Fabrike kościoła „Świętego Stanisława Biskupa Krakowskiego i Patrona Korony Polskiej”*.

² Dr Józef Lepiarczyk w artykule *Wiadomości źródłowe do dziejów budowy i urządzenia barokowego kościoła Na Skałce w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” 1961 r., pisze: „A. Solari, zmieniając rozczłonkowanie plastyczne wszystkich elewacji oraz detale dekoracyjne, przetworzył budowlę zaprojektowaną przez Müntzera w typie prowincjonalnego i zapóźnionego baroku śląskiego na rzymsko-barokową z rokokowymi detalami”.

³ J. Lepiarczyk, j.w., str.49.

⁴ Bibl. Jag., rkps nr 5357, II (nlb).

⁵ Józef Weissman, syn Macieja, snycerza i stolarza z Frydka koło Pszczyny. W 1724 r. razem wybudowali ołtarz główny w kościele farnym w Żywcu, w roku 1725 – ołtarz św. Izydora w kościele parafialnym w Radziechowych k. Żywca. Informacje o ich działalności podają: Jerzy Szablowski, *Żabytki sztuki w Polsce: Inwentarz topograficzny – powiat żywiecki*, WPIHS, Warszawa 1948, ss. 24, 29, 140, 239; Andrzej Komonieczki, *Dziejopis żywiecki*, 1939, cz.II, s. 287, 291. Autograf dzieła w Muzeum Ziemi Żywieckiej w Żywcu.

⁶ J. Lepiarczyk, *Wiadomości źródłowe...*, j. w., przypis nr 91, s. 51.

⁷ T. Wojciechowski był synem znanego krakowskiego organmistrza Ignacego, którego dziełem są organy w kościołach krakowskich: św. Katarzyny (1864 – prezbiterium), św. Idziego, św. Łazarza oraz w bazylice św. Trójcy (nieistniejące). Pracował także w Częstochowie przy przebudowie i renowacji kilku instrumentów na Jasnej Górze; zob.: Jerzy Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, PAX, Warszawa 1972.

⁸ W elewacji frontowej organów, czyli w prospekcie znajdowało się 37 cynowych piszczałek pryncypałowych.

⁹ „Gebrüder Rieger” – Bracia Rieger, c. i k. nadworna fabryka organów Karniów (Jägerndorf).

¹⁰ W organach piszczałkowych termin “transmisja” oznacza rozwiązanie techniczne, które umożliwia funkcjonowanie niektórych piszczałek jednego głosu w innym, podobnym brzmieniowo głosie (np. *pryncypał – oktawa, oktawa – superoktawa, flet major – flet minor* itp.).

¹¹ J. Gołos, *Polskie organy...* dz. cyt.,

¹² Marian Machura, *Zabytkowe organy w kościołach krakowskich*, mps, Kraków 1959.

¹³ Aldona Sudacka, Jacek Kulig, *Organy (1679-1693) w Bazylice OO. Bernardynów w Leżajsku – dokumentacja historyczna i instrumentoznawcza*, “Arkona”, Kraków, 1997, mps.

¹⁴ Urządzenie to było obsługiwane nogą i miało kształt wałka (stąd określenie: *wałek kreszendowy*).

¹⁵ Prawdopodobnie ostatnią pracą, którą prowadził Aleksander Żebrowski w 1909 r. była przebudowa organów (wybudowanych w latach 1776-77) w kościele SS. Kларыsek pod wezw. św. Andrzeja przy ul. Grodzkiej w Krakowie. W dokumencie p.n. *Akta Klasztoru S. Andrzeja Zgromadzenia PP. Franciszkanek – spisane od 1869. do 1913 r.*; na stronie 440 odnotowano z datą 1909 r., że roboty przy organach podjął się prowadzić: „...Pan Organmistrz Aleksander Żebrowski, starzec już...”.

¹⁶ W dwutygodniku „Muzyka i śpiew”, wydawanym od lipca 1912 r w Krakowie nakładem galicyjskiego Komitetu Organistów znajdują się następujące informacje (1912, nr 1, s. 3): „*Wielki Zjazd Delegatów Organmistrzowskich w Krakowie... między innymi zwiedzano fabrykę organ Kazimierza Żebrowskiego, oglądano roboty tejsze fabryki koło organu na Wawelu... O godz. 11-tej uczestnicy udali się znowu do kościoła N.M.P. celem wypróbowania i poznania pneumatycznej konstrukcji organu (...) ogół znawców uznał organ Maryacki za dzieło wielkiej wartości, konstrukcję i całe urządzenie i zestawienie głosów za nieoceniony wynalazek nowoczesnej techniki...*”; Cyt. za: Ernest Kubala, *Wzmianki o organach i organmistrzach*, „Muzyka i śpiew”, 1912-1931, Akademia Muzyczna w Gdańsku, „Prace specjalne”, 1986.

¹⁷ W elewacji frontowej, czyli w prospekcie Żebrowski umieścił – w miejscu usuniętych cynowych piszczałek pryncypałowych XVIII-wiecznego instrumentu – piszczałki pryncypałowe, wykonane z blachy cynkowej (35 szt.).

¹⁸ Część inskrypcji już w 1983 r. była nieczytelna.

¹⁹ W klasztorным archiwum zachowane jest pismo Klasztoru o zwolnienie z opłaty celnej.

²⁰ Łączny koszt tego remontu oszacowano na kwotę 48.000 zł.

²¹ W instrumentach systemu stożkowego z trakturą pneumatyczną, konieczna jest co kilkadziesiąt lat wymiana w organach wszystkich mieszków tonowych i rejestrowych. Na Skatce było ich łącznie ok. 1000 szt. Koszt prac związanych z taką wymianą jest bardzo znaczny.

²² Przerobienie piszczałek głosów smyczkowych polegało na skróceniu – metodą obcinania – każdego rezonatora o połowę długości. W wyniku tego piszczałki odzywały się o oktawę wyżej, czyli głos 8' funkcjonował jako głos 4', głos 4' jako głos 2'. Konieczna była również całkowita zmiana intonacji danego głosu.

²³ Józef Chwedczuk (1902-79), wybitny organista, profesor P.W.S.M. w Krakowie, rektor tej uczelni w latach 1969-72, kierownik Katedry Organów w latach 1964-74. (por. WEMuz., PWM 1990).

²⁴ Mgr Wł. Truszczyński jako pierwszy polski organmistrz zainicjował w 1980 r. renesans budowy organów systemu mechanicznego, wyposażonych w wiatrownice tonowozasuwowe. Takie rozwiązania techniczne stosowano już powszechnie w budownictwie organowym na zachodzie Europy z początkiem lat 60-tych XX w.

²⁵ Nowe piszczałki prospektowe (35 szt.) wykonano z 75% cyny w pracowni A. Chańskiego.

The Organ of the Skalka Church – the past and present (SUMMARY)

In 1760 in front of the main altar (on the other side of the church) a marble musical choir was built according to a project of Antonio Solari. A year later the preparations for the building of the organ started. The constructor of the baroque instrument is unknown.

At the end of the 19th century during the thorough renovation the organ was renovated as well. It was done by a renowned Cracow organ master Tomasz Wojciechowski. The list of all the registers was made together with an estimation of the condition of the baroque instrument.

In 1913 the Paulinite convent decided to build a new organ. The instrument was ordered in the workshop of the Cracow organ master Kazimierz Żebrowski. The organ was finished in 1914. The new pipes were put into the old prospect from which all the elements of the 18th century instrument were got rid of. The construction differences made the sound of the new instrument very different from the baroque one.